

**TAFAKKUR JARAYONINING TURLI KASALIKLARDA
BUZILISHI*****Muxiddinova Zarifa Mamarasulovna****Norin Abu Ali Ibin Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi**Tibbiy psixologiya*Email: hoshimjonovsirojiddin4@gmail.ru

Tel: +998972520283

Annotatsiya: Ushbu maqola tafakkur buzilishlarining keng qamrovli tahlilini taqdim etadi. Etiologiya, patofiziologiya, klinik ko'rinishlar, diagnostika usullari va davolashning zamonaviy yondashuvlari chuqur o'rganiladi. Shizofreniya, affektiv buzilishlar, demensiya, obsessiv-kompulsiv buzilish (OKB) va travmadan keyingi stress buzilishi (PTSD) kabi asosiy kasalliklarda tafakkur buzilishlarining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Neyroimaging, genetik tadqiqotlar va farmakologiya sohasidagi so'nggi yutuqlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: Tafakkur buzilishlari, shizofreniya, affektiv buzilishlar, demensiya, obsessiv-kompulsiv buzilish, travmadan keyingi stress buzilishi, etiologiya, patofiziologiya, diagnostika, davolash, neyroimaging, genetika, farmakologiya.

1. Kirish

Tafakkur - bu insonning yuqori darajadagi kognitiv funktsiyasi bo'lib, ma'lumotlarni qayta ishlash, atrof-muhitni tushunish, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish imkonini beradi. Tafakkur buzilishlari turli xil ruhiy va nevrologik kasalliklarda uchraydi va bemorning ijtimoiy, professional va shaxsiy hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi tafakkur buzilishlarining etiologiyasi, patofiziologiyasi, klinik ko'rinishlari, diagnostikasi va davolashdagi zamonaviy yondashuvlarni tahlil qilishdir.

2. Tafakkurning asosiy jihatlari va uning neyrobiologik asoslari

Tafakkur jarayoni quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Ma'lumotni qabul qilish:** Sensor ma'lumotlarini olish va qayta ishlash.
- **Diqqat:** Muhim ma'lumotlarga e'tibor qaratish va keraksiz ma'lumotlarni filtrlash.
- **Xotira:** Ma'lumotni saqlash va qayta tiklash.
- **Ijroiya funktsiyalari:** Rejalashtirish, tashkil etish, muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish.
- **Mantiqiy fikrlash:** Bog'liqliklar o'rnatish va xulosalar chiqarish.
- **Reallikni tekshirish:** Fikrlar va e'tiqodlarning haqiqatga mos kelishini baholash.
- **Tanqidiy fikrlash:** O'z fikrlarini tahlil qilish va baholash.

Tafakkurning neyrobiologik asoslari miyaning turli sohalarining o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi:

- **Prefrontal korteks:** Ijroiya funktsiyalari, rejalashtirish va qaror qabul qilish.
- **Temporal loblar:** Xotira, til va sensor ma'lumotlarini qayta ishlash.
- **Parietal loblar:** Fazoviy orientatsiya va sensor integratsiya.
- **Limbik tizim:** Emotsiyalar va motivatsiya.
- **Bazal gangliyalari:** Harakatni rejalashtirish va o'rganish.
- **Talamus:** Sensor ma'lumotlarini korteksga uzatish.

3. Tafakkur buzilishlarining etiologiyasi va patofiziologiyasi

Tafakkur buzilishlarining etiologiyasi murakkab va ko'p omilli bo'lib, genetik, biologik, psixologik va ijtimoiy omillarni o'z ichiga oladi.

- **Genetik omillar:** Shizofreniya, bipolar buzilish va autizm kabi kasalliklarda genetik moyillik katta rol o'ynaydi.
- **Neyrotransmitterlar muvozanati:** Dopamin, serotonin, glutamat va GABA kabi neyrotransmitterlar tafakkur jarayonida muhim rol o'ynaydi. Ushbu neyrotransmitterlar darajasidagi muvozanat tafakkur buzilishlariga olib kelishi mumkin.

- **Miyaning tuzilmaviy va funktsional o'zgarishlari:** Neyroimaging tadqiqotlari shizofreniya, depressiya va demensiya kabi kasalliklarda miyaning ayrim sohalarida tuzilmaviy va funktsional o'zgarishlarni aniqladi.

- **Psixologik omillar:** Bolalikdagi travmalar, stress va yomon munosabatlar tafakkur buzilishlari rivojlanish xavfini oshirishi mumkin.

- **Ijtimoiy omillar:** Ijtimoiy izolyatsiya, kamsitish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yo'qligi tafakkur buzilishlarining og'irligini oshirishi mumkin.

4. Tafakkur buzilishlarining klinik ko'rinishlari

Tafakkur buzilishlarining klinik ko'rinishlari kasallikning turiga va og'irligiga qarab farq qiladi. Asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- **Shizofreniya:**

- **Delusiyalar:** Haqiqatga zid bo'lgan noto'g'ri e'tiqodlar (masalan, ta'qib qilish delusiyalari, buyuklik delusiyalari, referent delusiyalar).

- **Gallyutsinatsiyalar:** Mavjud bo'lmagan narsalarni sezish (masalan, eshitish gallyutsinatsiyalari, ko'rish gallyutsinatsiyalari).

- **Tafakkur buzilishlari:** Mantiqsizlik, fikrlashning chalkashligi, assotsiativlik, neologizmlar.

- **Kataktoniya:** Motor harakatlarining buzilishi (masalan, stupor, katalepsiya, negativizm).

- **Affektiv buzilishlar:**

- **Depressiya:** Negativ fikrlar, o'ziga past baho berish, umidsizlik, o'lim haqida fikrlar.

- **Bipolar buzilish:** Maniya va depressiya epizodlari bilan xarakterlanadi. Maniya epizodlarida fikrlar tezlashishi, buyuklik fikrlari, impulsiv xatti-harakatlar kuzatilishi mumkin.

- **Demensiya:**

- **Xotira buzilishi:** Yaqin o'tmishdagi voqealarni eslab qolishning qiyinlashishi.

- **Afaziya:** Tilni tushunish va ifodalash qobiliyatining buzilishi.

- **Apraksiya:** Maqsadli harakatlarni bajarish qobiliyatining buzilishi.

- **Agnoziya:** Ob'ektlarni tanish qobiliyatining buzilishi.
- **Ijroiya funktsiyalarining buzilishi:** Rejalashtirish, tashkil etish va qaror qabul qilish qobiliyatining buzilishi.
- **Obsessiv-kompulsiv buzilish (OKB):**
 - **Obsessiyalar:** Bezovta qiluvchi, takrorlanuvchi fikrlar, tasvirlar yoki impulsar.
 - **Kompulsiyalar:** Obsessiyalardan kelib chiqadigan tashvishni kamaytirish uchun bajariladigan takroriy xatti-harakatlar yoki mental aktlar.
- **Travmadan keyingi stress buzilishi (PTSD):**
 - **Intruziv fikrlar:** Travmatik voqea haqidagi istalmagan, takrorlanuvchi fikrlar.
 - **Flashbeklar:** Travmatik voqeani qayta boshdan kechirish.
 - **Nightmares:** Travmatik voqea bilan bog'liq dahshatli tushlar.
 - **Haddan tashqari ogohlantirish:** Doimiy asabiylashish va haddan tashqari reaktsiyalar.

5. Diagnostika

Tafakkur buzilishlarini tashxislash klinik intervyu, psixometrik testlar, neyropsixologik baholash va neyroimaging usullarini o'z ichiga oladi.

- **Klinik intervyu:** Bemorning anamnezini olish, ruhiy holatini baholash va tafakkur buzilishlarining klinik ko'rinishlarini aniqlash.
- **Psixometrik testlar:** Tafakkur buzilishlarini baholash uchun standartlashtirilgan testlar (masalan, Positive and Negative Syndrome Scale (PANSS), Yale-Brown Obsessive Compulsive Scale (YBOCS), Mini-Mental State Examination (MMSE)).
- **Neyropsixologik baholash:** Ijroiya funktsiyalari, xotira, diqqat va til qobiliyatlarini baholash.
- **Neyroimaging:**
 - **Magnit-rezonans tomografiya (MRT):** Miyaning tuzilishini o'rganish.
 - **Funksional magnit-rezonans tomografiya (fMRT):** Miyaning faoliyatini o'rganish.

- **Pozitron-emission tomografiya (PET):** Miyadagi neyrotransmitterlar faoliyatini o'rganish.

6. Davolashning zamonaviy yondashuvlari

Tafakkur buzilishlarini davolash farmakoterapiya, psixoterapiya va reabilitatsiyani o'z ichiga oladi.

- **Farmakoterapiya:**

- **Antipsixotiklar:** Shizofreniya va boshqa psixotik kasalliklarda delusiyalarni va gallyutsinatsiyalarni kamaytirish uchun (masalan, risperidon, kvetiapin, aripiprazol).

- **Antidepressantlar:** Depressiya va OKBda kayfiyatni yaxshilash va obsessiyalarni kamaytirish uchun (masalan, selektiv serotoninni qaytarib olish ingibitorlari (SSRIlar), serotonin va norepinefrinni qaytarib olish ingibitorlari (SNRIlar)).

- **Anksiolitiklar:** Tashvishni kamaytirish uchun (masalan, benzodiazepinlar, buspiron).

- **Xolinesteraza ingibitorlari va memantin:** Altsgeymer kasalligida kognitiv funktsiyani yaxshilash uchun.

- **Psixoterapiya:**

- **Kognitiv-xulqiy terapiya (KXT):** Negativ fikrlashni o'zgartirish, xulq-atvorni yaxshilash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

- **Dialektik xulq-atvor terapiyasi (DXXT):** Emotsiyalarni boshqarish, stressni kamaytirish va shaxslararo munosabatlarni yaxshilash.

- **Eksponatsiya va reaksiyani to'xtatish:** OKBda obsessiyalarni kamaytirish va kompulsiyalarni to'xtatish.

- **EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing):** PTSDda travmatik xotiralarni qayta ishlash.

- **Reabilitatsiya:** Kognitiv reabilitatsiya, ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish va kasbiy reabilitatsiya.

- **Boshqa davolash usullari:**

- **Elektrokonvulsiv terapiya (EKT):** Og'ir depressiya va katatoniya holatlarida.
- **Transkraniyal magnit stimulyatsiya (TMS):** Depressiya va OKBda miya faoliyatini stimulyatsiya qilish.
- **Chuqur miya stimulyatsiyasi (DBS):** OKB va tremor kabi kasalliklarda miya faoliyatini modulyatsiya qilish.

7. Kelajak istiqbollari

Tafakkur buzilishlarini o'rganish va davolash sohasida quyidagi istiqbollar mavjud:

- **Genetik tadqiqotlar:** Tafakkur buzilishlariga genetik moyillikni aniqlash va kasalliklarni erta tashxislash.
- **Neyroimaging:** Miyaning tuzilishi va funktsiyasidagi o'zgarishlarni aniqlash va kasallikning rivojlanishini kuzatish.
- **Farmakologiya:** Yangi, samaraliroq va kamroq nojo'ya ta'sirga ega bo'lgan dori vositalarini ishlab chiqish.
- **Psixoterapiya:** Individual ehtiyojlarga moslashtirilgan yangi psixoterapiya usullarini yaratish.
- **Texnologiya:** Mobil ilovalar va virtual reallik yordamida psixologik yordamni taqdim etish va rehabilitatsiyani osonlashtirish.

8. Xulosa

Tafakkur buzilishlari - bu jiddiy ruhiy va nevrologik kasalliklar bo'lib, bemorning hayot sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqola tafakkur buzilishlarining etiologiyasi, patofiziologiyasi, klinik ko'rinishlari, diagnostikasi va davolashning zamonaviy yondashuvlarini o'rganadi. Genetik tadqiqotlar, neyroimaging, farmakologiya va psixoterapiya sohasidagi so'nggi yutuqlar tafakkur buzilishlarini tushunish va davolashda yangi imkoniyatlar yaratadi. Kelajakda ushbu sohada olib boriladigan tadqiqotlar tafakkur buzilishlari bilan yashovchi bemorlarga yanada samarali yordam ko'rsatishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 1. <https://scientific-jl.com/mod/article/view/716> Vol. 18, No. 8: Modern Education and Development
2. <https://scientific-jl.com/mod/article/download/716/671/1345>
3. Vol. 18, No. 8: Modern Education and Development <https://scientific-jl.com/mod/article/view/717>
4. <https://scientific-jl.com/mod/article/view/717/672>